

Morgenstjernen – en relasjonell lesning om religion og politikk

AV ERIK BJØRNERUD

INSTITUTT FOR REAL-, PRAKTISK-ESTETISKE, SAMFUNNS- OG RELIGIONSFAG, HØGSKOLEN I ØSTFOLD

Morgenstjernen-serien av Karl Ove Knausgård bruker et religiøst og metafysisk språk og verdensbilde i fortellingene om vanlige mennesker og deres opplevelser av en rekke unormale og uventede hendelser i verden. Disse hendelsene er konsentrert rundt fremkomsten av en ny stjerne. Ut fra tenkningen om at politiske fellesskap er språklig konstituert med et grunnlag i relasjoner mellom mennesker, det mer-enn-menneskelige og det ikke-menneskelige, undersøker denne artikkelen nærmere hvordan slike fellesskap skapes gjennom teksten og om *Morgenstjernen*-serien kan forstås som en romanserie som søker å utforske fellesskap i tid og rom gjennom bruk av forskjellige sett med kunnskaper.

Nøkkelord: Litteratur, naturpolitikk, religion, naturkrise, Knausgård, *Morgenstjernen*

Innledning

I dette bidraget skal jeg ta for meg politikken ved forholdet mellom menneskene og naturen eller våre ikke-menneskeskaptede omgivelser. Dette bidraget er inspirert av to ulike kilder: Det ene er Anne Stensvolds *A History of Pregnancy in Christianity* (2015), som viser hvordan ideer er avgjørende for hvordan vi, som mennesker, strukturerer vår verden både normativt og epistemisk. Utover å være et nybrottsarbeid som gir en samlet historisk oversikt over kristen forståelse av graviditet, er boka også en intervensjon i en politisk virkelighet. Den andre inspirasjonen kommer fra

at vi mennesker og alle andre vesener på planeten lever i og opplever en miljø- og klimakrise eller -utfordring.

Analysen tar utgangspunkt i Karl Ove Knausgårds romanserie «Morgenstjernen» (*Morgenstjernen, Ulvene fra evighetens skog, Det tredje riket, Nattskolen og Arendal*). Grunnen til at jeg har valgt en romanserie, er i første rekke at romaner stiller opp et univers som ligner vårt eget, og ofte med noen uventede grep eller elementer som sannsynliggjør at handlingen også er en del av den virkelige verden (Moretti, 2007).

Ifølge Amitav Ghosh (2016) tar romaner innenfor en kulturkrets for gitt bakgrunnsforestillingene om forholdet mellom menneskene og omgivelsene. Grunnen til at jeg har valgt akkurat denne romanserien er at Martin Hägglund (2019) trekker frem Knausgård som en tidstypisk forfatter som tar for seg tidens trosbetingelser. Videre er det ikke til å komme unna at han har solgt mange bøker og i så måte er en forfatter med stor påvirkningskraft.

Relasjoner, politikk og virkeligheter

I *Morgenstjernen*-serien vektlegger Knausgård ulike former for kunnskap. I denne teksten vil jeg knytte analysen til hvordan politikken kommer til syne, blir til og artikuleres gjennom bruken av kunnskap (Dryzek 2013). Kunnskapsbruk hviler på en verdensforståelse. I den seinere tiden har Philippe Descolas (2019, 2014) tenkning om og klassifisering av hvordan kulturer orienterer seg mot verdenen blitt del av den religionsvitenskapelige diskusjonen (Jensen, 2021). Min underliggende antagelse er at roman-fortellingen som praksis (også) formidler så vel verdensforståelse som kunnskapsbruk gjennom strukturelle og narrative grep, historier og bakgrunner (Ghosh, 2016; Nussbaum, 1985; Thorstensen, 2022).

I *The Politics of the Earth* drøfter John S. Dryzek (2013) hvordan samfunn skal klare å bli og forbli bærekraftige. Han etablerer det han kaller diskurser om kloden. På klassisk sosiologisk vis setter Dryzek opp to motsetningspar som han så bruker til å lage en klassifikatorisk matrise. Den første motsetningen er holdningen til *industrialismen*, forstått som «an overarching commitment to growth in the quantity of goods and services produced and to the material wellbeing that growth brings» (Dryzek, 2013, s. 14). Dermed deler han tenkning om løsninger på miljøutfordringer inn i de løsningene som hviler på og benytter seg av industrialisme, som han betegner som *reformatoriske*, versus de måtene som tar avstand fra industrialisme og som

kalles *radikale*. Det neste motsetningsparet er *prosaisk* versus *fantasifull*. En prosaisk tilnærming tar industrialismens *status quo* for gitt og tenker ikke rundt nye måter å organisere samfunnet på. Selv om prosaiske løsninger kan være radikale, som *de-growth* (se f.eks. Parrique 2022), hviler disse allikevel på ekspertise og dagens politiske system. De fantasifulle løsningene ser på miljøproblemer som en mulighet til å omforme det de ser som dagens for øvrig urettferdige og kulturfiendtlige system. Løsningene som foreslås kan være enten reformatoriske eller radikale. Dryzeks skjema blir da som følger (tabell 1):

Tabell 1 Sentrale diskurser om politiske løsninger på miljøutfordringene. Hentet fra Dryzek (2013,16) og noe bearbeidet.

	Reformatoriske	Radikale
Prosaiske	Problemløsning	Grenser og overlevelse
	<i>Ekspertstyre</i>	<i>En kommende katastrofe</i>
	<i>Folkestyre</i>	<i>Uhindret vekst</i>
	<i>Markedsstyre</i>	
Fantasifull	Bærekraft	Grønn radikalisme
	<i>Grønnere vekst</i>	<i>Grønn bevissthet</i>
	<i>Økologisk modernisering</i>	<i>Grønn politikk</i>

Det er en doxa i religionsfaget at alt som setter likhetstegn mellom mennesker og ikke-mennesker har en overført betydning – eller i det minste ikke er ment bokstavelig (Smith, 1972). I studiene av Achuar-folket ser Philippe Descola andre muligheter for å forstå slike forhold og dermed utforske andre kollektiver. Han sier at vi i Europa ser på mennesket som en fullstendig særegen art siden det har et indre liv, det være seg sjel, selvbevissthet, språkevne eller andre kognitive og/eller moralske egenskaper, som skiller mennesket fra andre arter (Descola 2019, 25), selv om vi

deler det ytre (hud, biologi, fysikkens lover osv.) med ikke-mennesker.²⁸ Ifølge Descola har det han kaller animistiske kulturer det helt motsatte forholdet: I slike kulturer forstås det slik at de fleste ikke-mennesker også har et indre lik menneskets, mens det ytre varierer ut fra hvilke omgivelser de passer inn i. Dermed kontrasterer Descola Achuar-folkets *animisme* mot den europeiske *naturalismen*. Descola opererer med ytterligere to modeller for relasjoner og slektskap. Den tredje, *totemismen*, går ut på at det er totaliteten av fysiologiske og moralske egenskaper som forener totemgruppene med hverandre.²⁹ Den fjerde relasjonsmodellen, *analogismen*, kan best illustreres med det som var tilfellet i den europeiske middelalderen der hest var motsetningen til esel osv. og med tilhørende konnoterende sfærer (Eco 1986; Thorstensen 1999). Dette er et system Descola mener er utstrakt i store deler av dagens Afrika, i Andes og Mexico, og i det fjerne Østen.

Indre: Likt Ytre: Forskjellig	Animisme	Totemisme	Indre: Likt Ytre: Likt
Indre: Forskjellig Ytre: Likt	Naturalisme	Analogisme	Indre: Forskjellig Ytre: Forskjellig

Tabell 2 De fire ontologiene (Descola 2014, 122)

Hos Descola og Dryzek er konstitusjonen av fellesskap en sentral og avgjørende faktor. Forholdene mellom mennesker og det-mer-enn-menneskelige utgjør også en viktig tematikk i Morgenstjernen-serien av Karl-Ove Knausgård. For å kunne si noe om forholdene mennesker har til hverandre og utover seg selv, starter jeg med hvilke fellesskap som skisseres i Morgenstjernen-serien, hva disse fellesskapene består i og hvordan de konstitueres. Hos Dryzek forteller diskursen om fellesskapene hvem som iscenesettes som «basic entities» i et samfunn og følgelig er de grunnleggende politiske aktørene.

²⁸ Marcy Norton tar for seg hvordan disse kollektivene er etablert gjennom praksiser, eller «modes of interaction». Med «modes of interaction» forstår hun blant annet «the entrenched customs, patterns of behavior, institutions, and, above all, quotidian technologies that people used to observe, listen to, capture, nurture, kill, eat, tan, breed, herd, train, communicate with, feed, or heal other beings» (Norton 2024, 3).

²⁹ Dette er en annerledes forståelse av totem enn den vi finner hos Freud og Lévi-Strauss. Descola (2014) baserer seg på lingvisten Carl Georg von Brandenstein (1909–2005) som påpekte at totemene ikke bærer navnet til f.eks. Bjørnen, men snarere er et epitete eller en egenskap som forbindes med den. Og det er gjennom dette epitetet/egenskapen – og tilhørende evner – at gruppen og dyret forenes.

Ut fra Dryzeks teoretiske ståsted er det videre viktig å undersøke hvem som presenteres som autoriteter. Spesielt viktig er det om det finnes en dreining fra ekspertvelde til andre former, som en indikator på hvorvidt romanserien hviler på en reformatorisk eller radikal innretning. I tråd med Descola er det da sentralt å forstå hvordan de ulike fellesskapene blir til og hva de hviler på.

Knausgård, religion og Morgenstjernen

Hvordan reagerer menneskene hvis det skjer noe helt nytt? Det er et av spørsmålene Knausgård har gitt uttrykk for at ligger til grunn for Morgenstjernen-serien (Gedin & Knausgård, u.å.). Fascinasjonen ved å gripe hva noe nytt kan være gjennom litteraturen, omfatter også en ny forståelse og altså noe politisk ut fra mitt perspektiv.

Morgenstjernen-serien starter med at en ny stjerne blir synlig på himmelen. I den første boka, *Morgenstjernen*, følger vi hverdagslivene til ni personer rett etter at stjernen er kommet. Noe som forbinder flere av personene er de groteske mordene på tre svartmetallbandmedlemmer. *Ulvne fra evighetens skog*, den andre romanen i serien, introduserer Syvert Løyning hvis far (også han heter Syvert Løyning) viser seg å ha en datter, Alevtina, i Russland. I tredje bok, *Det tredje riket*, opptrer personer som er knyttet til personene fra *Morgenstjernen*, og Lise fremstår som en hovedperson gjennom at hun er kjæreste med Valdemar som er nært knyttet til svartmetallmiljøet. Fjerde og femte bok, *Nattskolen* og *Arendal*, kretser rundt bipersoner fra de øvrige bøkene, henholdsvis Kristian Hadeland og Syvert Løyning den eldre. I disse siste to bøkene er det ingen direkte omtale av naturfenomenet som har gitt opphav til bøkene.

Et spørsmål som må besvares er hvorfor Morgenstjernen-serien er religionsvitenskapelig interessant. Som jeg allerede har nevnt og vil vende tilbake til gjentatte ganger, er det slående hvordan fortellingen om en ny hendelse er knyttet til kommunikasjon mellom alt levende, mellom levende og døde og mellom ulike former for galskap – og med gudespekulasjonene og bibelreferansene spredt utover. Slike møter står sentralt i Knausgårds egen definisjon av litteratur:

Litteratur er stedet hvor den andre virkeligheten, den som foregår mellom menneskene, dyrene, tingene og stedene, og som ikke kan ses, men er usynlig, litteraturen er stedet hvor alt dette får form. Det er stedet hvor det kommer til syne. Det er også stedet hvor det ene menneskets indre, uansett hvor avstengt det er i

det ytre, kan tre fram. Litteraturen er rett og slett den andre, og det andre. (Knausgård, 2024b, 109)

Enhver religionsviter vil se at et slikt forsøk på å andre-gjøre fenomener og å knytte menneskets indre til en ikke-materiell virkelighet, har mystiske og religiøse konnotasjoner. Denne forståelsen av litteratur ligger tett opp til – eller muligens er – religion. I Anne Stensvolds omskriving av Melford Spiros religionsdefinisjon: «Menneskers forhold til forestillingsunivers som kjennetegnes av kommunikasjon med hypotetiske guder og makter» (2007, 63–64), vektlegges nettopp møtene mellom menneskene og andre sfærer.

Juristen og religionsforskeren Winnifred Sullivan (2022) har tematisert hvordan Knausgårds bøker er rettet mot mysterier. Omtrent som i thrillere søker hovedpersonen (og følgelig leserne) å forstå hva som må ligge bakenfor fortellingen – som i det å møte på noe nytt. Som Sullivan påpeker, viser Knausgård (2004, 523) at selve møtet med slike mysterier endrer ikke bare fremtiden, men også fortiden. Ifølge Sullivan vil det å lese for å forstå religion «depend on a radical openness to what we might learn from the encounter with what is there revealed» (2022, 108).

I all hovedsak er bøkene i Morgenstjernen-serien lange og består av hverdagsbeskrivelser. Courtney Bender skriver om *Min kamp* og Knausgårds bruk av brudd i hverdagens opplevelser:

Uncanny moments and the rituals that point beyond their failure are nonetheless doing their work to touch something different. In the world of Karl Ove, both mark the presence of something deeper, enduring, ever-present: recognizable yet unspeakable, immanent to the quotidian, marking the quotidian as the product of our work to keep it a bay. As old as the fjords and the ladybugs, as autochthonous as the face in the water. Present with us, yet beyond us, and existing unaware of— and uncontained by— the languages that we have given ourselves to mark the wild. (Bender 2022)

Bender fremhever hvordan Knausgårds beskrivelser av hverdagslighetens doble arbeid, som både bevarer og peker mot underliggende brudd, overlater til leseren å søke etter hva språket både avdekker og tildekker. Hverdagslighetspraksisene er også et arbeid, i Benders lesning, hvor romankarakterene søker å holde virkeligheten unna – *to keep it at bay*.

Religionsviteren Heidi Teigen Schultheiss skriver om Knausgårds fremstilling av døden som straff for mennesket at «Knausgård [bruker] elementer fra Første Mose-

bok for å skape et narrativ hvor udødelighet forstås som noe Gud vokter fra mennesket» (2023, 61). Likeledes viser Schultheiss hvordan varmen og naturfenomen som lyn, regn og torden trekker veksler på Johannes' åpenbaring, apokalypsen, som jo også er den teksten der Jesus identifiserer seg som morgenstjernen. Litteraturviteren Rikke Andersen Kraglund (2022) peker på at dette apokalyptiske er en del av iscenesettelsen rundt romanen. Både Tom Egil Hverven (2025) og Marius Timmerman Mjaaland (2021, 2023) legger stor vekt på personen Egil, som Mjaaland omtaler som «Knausgårds filosofiske alter ego» (2023, 48), og dennes lesning og utlegning av Søren Kierkegaard. På den ene siden forstår Mjaaland Egil ut fra hans passivitet og overgivelse, som består i å gi slipp på kontroll over omgivelsene og leve på og i nåde. På den andre siden kan refleksjonene dreie seg om å finne fram til et nytt nærvær, en mystisk form for væren med og i naturen.

Religionsantropologen Joshua Dubler (2022) streifer innom Knausgårds politiske posisjoner i *Min kamp* og kvalifiserer Knausgård som *uavhengig*: «The self, nature, and art are paramount. Sensory perception, intensity of feeling, and drives to truth, beauty, and, in its way, goodness— these are what matter» (Dubler 2022, 92). Dublers konklusjon er hovedsakelig basert på det såkalte «Hitler-essayet» i bok 6 av *Min kamp* (men som heter «Navnet og tallet») (Knausgård 2012, 387–812). Dubler viser hvordan Knausgård iscenesetter seg som en som tar avstand fra massenes politikk, men som også stiller som krav at politikken – massenes politikk så vel som den uavhengiges – gis en estetisk form. Tom Egil Hverven bare fastslår at Knausgård er en i rekken av «Norwegian literary freethinkers» (2025, 76).

Koblingen mellom *Morgenstjernen* og naturkrise drøftes også av litteraturforskeren Rikke Andersen Kraglund (2023), som ser på hvordan tid og rom utvides i tillegg at dyr, natur og mennesker blir et hele. Lovise Vårvik-Lea (2023) trekker frem vitalismen som et mulig paradigme for å forstå disse helhetene.

Felleskapene

Morgenstjernen er en roman der handlingen spiller seg ut gjennom flere personers opplevelser over noen få dager. Noen av personene har liv som er sterkt bundet sammen, andre igjen har perifere kontakter med hverandre, og atter andre har ingenting med de øvrige å gjøre. De fleste personene i boka vender tilbake i *Det tredje riket*, men da gjennom ektefeller, foreldre, bekjente av karakterene i *Morgenstjernen*. Fortellingsteknikken forbinder dermed personene Arne, Egil, Kathrine, Emil, Solveig,

Iselin, Jostein, Turid og Vibeke – og deres ektefeller, kjærester, sønner og døtre – som et fellesskap som oppdager og forsøker å forstå hva denne nye stjernen kan være. Fellesskapet utvides mellom Norge og Russland i *Ulvne fra evighetens skog*. Videre er de ikke bare et persongalleri, de forteller også alle sin egen historie i førsteperson.

Alt levendes fellesskap

Allerede på første side av første bind av Morgenstjernen-komplekset kommer koblingen dyr–menneske til syne når Arne beskriver leggingen av sønnene: «Denne kvelden hadde jeg ikke sagt noe, og de hadde bare glidd ned i sengene sine som en slags langlemmede, glattskinnede dyr» (Knausgård 2020, 13). Allikevel er det først og fremst gjennom ulike dyrearters uvanlige oppførsel at leseren oppdager at noe er ute av luge.

Når krabber går opp på land, store og usynlige fugler kretser, hjorter stopper opp og grevlinger og rever dukker opp her og der, er saker og ting *out of joint*, som Hamlet sier. Dyrene endrer helt åpenbart oppførsel og nærmer seg menneskenes sfærer, slik som hus og veier. Noen steder, som inne i skogene, aner leseren eksistensen av monstrøse skapninger som kan være fugler, djevelen eller noe helt annet – spesielt knyttet til fortellingene om Turid og Tove (Knausgård 2020, 280–291, 557–560; 2022, 419–431). På ett plan kan nok bøkene i Morgenstjernen-serien leses som at det finnes en kobling mellom det dennesidige og det hinsidige, og at det er naturen eller dyrene som medierer denne koblingen. Samtidig åpner disse fortellingselementene om dyrene opp for en mer grunnleggende analyse av hva livet består av.

Når Knausgård introduserer Alevtina i *Ulvne fra evighetens skog*, møter leserne henne som en frustrert universitetslærer som holder innføringskurs i genetik. I den eneste timen leseren får være med, holder Alevtina en forelesning som går fra det første livet oppsto for ca. 3,8 milliarder år siden til det aller første dyret (Knausgård 2022, 437–443). Under forelesningen stiller en student spørsmål omkring evolusjonslæren ut fra forhold som mening og teleologi, i tråd med Thomas Nagels (2012) tanker om at det er umulig for en rent fysikalisk eller materialistisk vitenskap å si noe om hvordan et liv subjektivt opplever det å være seg selv. Dermed følger det at for å kunne forklare bevissthet og bevisst liv, må evolusjonsteorien inneholde noe mer enn kun materialistiske elementer.³⁰ Knausgård lar leseren gradvis få innsikt i

³⁰ Tomas Nagel opptrer videre i *Det tredje riket* i «Hjernekart», skriftstykket til Jarle Skinlos, legen som har reist fra Oslo for å hente ut organene fra den muligens skinndøde Henriksen (Knausgård 2022, 179–185).

at Alevtina selv har næret lignende tanker. Under arbeidet med hovedoppgaven hennes sa veilederen, Bochanov, at han pleide å fortelle studentene at de «måtte forstå at et tre – det var ordene han brukte – måtte vite at det levde i en annen tidsdimensjon enn det vi gjorde, og at det definerte eksistensen deres» (Knausgård 2021, 518). Slike tanker leder Alevtina inn i en doktorgrad hvor hun opprinnelig ønsker å studere biosemiotikk, altså læren om naturlig forekommende tegnproduksjon og meningsutveksling.³¹ Hun ender allikevel opp med å skrive en nokså deskriptiv og liketil oppgave knyttet til et større forskningsprosjekt om den europeisk-russiske skogen etter en ensom fleinsopp-tripp på en forskningsstasjon i Karelen. Sidekarakteren Martin vil skrive doktoravhandling i biologi om træs tanker (Knausgård 2020, 331), som både Gaute og Kathrine synes virker som en fin idé, men som Martins kone Sigrid synes er vrøvl. Kathrine kommenterer Martins PhD-prosjekt med: «For lenge siden trodde jo folk at alt var levende, at skogen var full av ånder, til og med at skogen var en skapning.» Martin svarer: «Det var jo overtro ... Dette er vitenskap» (Knausgård 2020, 333).³²

Egil Stray, forfatteren av essayet «Om døden og de døde» i *Morgenstjernen*, forteller historien om sin egen omvendelse. Denne omvendelsen oppfatter jeg at Knausgård beskriver med noe mellom ironi og blødme: Egil står ute i skogen og roper «Gud, gi meg et tegn!» (Knausgård 2020, 398).³³ Han blir var noe over seg. Det er en ravn som setter seg ned og skriker tre ganger: «Krrroaa! Krrroaa! Krrroaa!». Leser en dette på fransk, blir det: «Tro! Tro! Tro!» eller «Kors! Kors! Kors!». Det er på den ene siden for merkelig til å skulle være tilfeldig at Knausgård velger ut disse lydene. På den andre siden så er det pussig at Gud og hans skapninger velger å kommunisere på fransk.³⁴

I bøkene finnes det to ulike forklaringer på hva som kan ligge bakenfor eller være årsak til denne nye stjernen. Egil forklarer barndomsvennen Arne at stjerner har dukket opp tidligere i historien og viser til *Augsburger Wunderzeichenbuch*, et tysk illustrert manuskript fra 1500-tallet (Knausgård 2020, 303). I tillegg til å være en

³¹ Biosemiotikken kjennetegnes av to grunnleggende postulater: 1) Semiose, produksjon av tegn, finnes bare blant levende vesener, ikke blant ikke-levende materie. Dermed avgrenser den seg mot pansemiotikk, som ser muligheten for tegn også fra det ikke-levende, og mot fysikalismen, som benekter at tegn kan produseres av organismer. 2) Produksjon av tegn og mening er naturlig forekommende. Det er ingen «intelligent skaper» bak (Barbieri 2008).

³² I Knausgårds bok om Munch-utstillingen han kuraterte, *Så mye lengsel på så liten flate: en bok om Edvard Munchs bilder*, er det slående at Knausgård knytter Munchs lengsel nettopp til skogen (Knausgård 2017, 34, 36, 37, 64, 65).

³³ Se også Hverven (2025) for en mer utfyllende diskusjon om denne scenen.

³⁴ Egil kan åpenbart tysk, men Knausgård tier om hvorvidt han kan fransk. Det nærmeste leseren kommer er at Egil planla «å være dagsarbeider på havnene i Frankrike» (Knausgård 2020, 405) på reisen han foretok sommeren etter gymnaset (og da han hadde et sammenbrudd).

illustrert bibelhistorie, viser den også merkelige tilsynekomster hovedsakelig fra de foregående 100 årene i Europa (Borchert et al., 2013). Den andre er Syvert og Joars halvsøster, Alevtina, som leser Aleksander Bogdanov (1973–1928). Hun fester seg ved at Bogdanov så på naturlover som en måte å organisere erfaringen på, snarere enn noe som finnes ute i verden (Knausgård 2021, 543). Denne posisjonen kommer også fram i noe arkitekten Helge Bråthen uttrykker i samtale med Vibeke:

- Dette var Helges kongstanke. At det ikke var lover som styrte verden, men vaner. Han hadde det fra filosofen Peirce ...
- Men hvis du tenker deg at det ikke finnes naturlover. Ingen evige mønstre og grenser for hva som går an og hva som ikke går an ...
- Så tyngdekraften, for eksempel, har utviklet seg? sa jeg og mente å erte ham, men det forstod han ikke.
- Ja, akkurat! Den har aldri vært gitt. Det har vært en måte materien begynte å oppføre seg på. Så ble det en vane og etter milliarder av år er den vanen så vanskelig å snu at vi tror den er en evig lov. Men det var i utgangspunktet bare improvisasjon. Alt i naturen er jo improvisasjon ...
- Men hvordan vet materien hvordan den skal oppføre seg, da? En vane forutsetter jo en slags bevissthet? ...
- Men for tankeeksperimentets skyld. La oss si at materien *kan* tenke. Eller ikke tenke, men at den har en form for bevissthet. Atomene, altså. Og at de faller inn i mønstre som fungerer. Og at alt nytt som skjer, søker seg mot mønstre som fungerer ...
- ... For eksempel den supernovaen der oppe, sa han og pekte mot taket. – Hva om det er noe helt nytt? Vitenskapen vil ikke fange det opp, for de har utelukket at noe nytt kan skje, og vil derfor aldri kunne se det? ...
- Du vet at det antageligvis var den første metafysiske tanken i verden? sa jeg.
- Hva var?
- At alt er levende, til og med materien. (Knausgård 2020, 489–490)

Her viser Helge til den amerikanske pragmatisten Charles Sander Peirce og hans «Architecture of theories» (som er passende for en arkitekt), der Peirce skriver «Mat-

ter is effete mind» (Peirce 1935, 6: 25). Altså at materie er en utmattet/utbrukt bevissthet. Peirce forfektet en monistisk form for metafysikk der materien er bevisst.

Som vi ser av alle henvisningene i romanene til filosofer, naturvitere og andre boklærde, er romanserien i første rekke båret oppe av tenkning, teori og ekspertise om å forstå fellesskapet mellom alt levende. Det er for så vidt også stor plass til erfaring, slik som i tilfellet med Jostein, men disse erfaringene blir hyppig knyttet til boklig lærdom snarere enn at de står på egne ben.

Fellesskapet mellom levende og døde

Døden – og her spesifikt menneskets død – er temaet i starten på første bind av *Min kamp* (Knausgård 2009a, 7–10). Her starter Knausgård med en filosofisk-sosiologisk betraktning over hvordan samfunnet behandler døde, og bindet avsluttes med Karl Oves tyranniske og alkoholisererte fars død og begravelse. Karl Oves siste betraktninger er «Og døden, som jeg alltid hadde betraktet som den viktigste størrelsen i livet, mørk, dragende, var ikke mer enn et rør som springer lekk, en gren som knekker i vinden, en jakke som glir av en kleshenger og faller ned på gulvet» (Knausgård 2009a, 435). Cooper Harriss (2022) forstår denne slutten som et narrativt grep der Knausgård endrer faren fra en voldskraft i livet til en livløs gjenstand.³⁵ Det som er viktig i denne sammenhengen, er hvordan Knausgård bruker døden for å uttrykke fellesskap.

I *Morgenstjernen* tas leseren med på en reise ned i noe som ligner et dødsrike, i det den særs egoistiske journalisten Jostein får et uspesifisert illebefinnende rett etter at han har fått beskjed om at sønnen, Ole, har skutt seg og ligger i koma. I denne perioden befinner Jostein seg i «landet til de som ikke er» (Knausgård 2020, 399). Jostein har mistet hukommelsen, men møter og gjenkjenner sønnen – og resten av oppholdet dreier seg om å finne ham igjen. Dette «landet til de som ikke er» synes å være en annen dimensjon av stedene vi omgås til daglig, siden Jostein kjenner igjen landskapsformene, men de er uten hus eller gater.

Døden er fremfor alt nærværende i *Morgenstjernen*-serien gjennom Syvert, men også hovedpersonen i *Nattskolen*, Kristian Hadeland, har en tilknytning til døden. For det første er farens utforkjøring og drukning en tidlig og avgjørende hendelse i Syverts liv i *Ulvne fra evighetens skog* (jfr. Knausgård 2024a, 177). Videre er Sy-

³⁵ Far-sønn-dynamikken er en kraft som driver mye av handlingen i *Morgenstjernen*-serien fremover: Jostein-Ole; Syvert-Syvert; Lars Hadeland-Kristian-Leo; Emil Stray-Egil. Se også Liane Carlson (2022) for hvordan far-sønn-forholdet preger detaljbeskrivelser og oppførsel i *Min kamp*.

verts yrke begravelsesagent, og mordene på medlemmene i mørkmetallbandet danner en kriminalhistorieramme rundt livet i Bergen. Essayet «Evighetsulvene» av romanfiguren Vasilisa Baranov (Knausgård 2021, 621–651) handler om russiske filosofer og politikeres syn på døden. I essayet fremheves Nikolaj Fjodorovitsj Fjodorov (1828–1903), som skal ha hatt én stor tanke: «vi må overvinne døden og utrydde den» (Knausgård 2021, 626). Videre plikter vi, ifølge Fjodorov, å bringe alle som har dødd tilbake til livet. For Fjodorov er døden menneskets største unnlatesesynd. Mennesket bør rett og slett ta seg på tak og få orden på denne invasjonen av natur inn i livet. Fjodorov og Sharovs henholdsvis teoretiske og praktiske utforskninger av det å bekjempe døden bringes opp som et tema også i nåtiden, men utløst av at Vasilisa mener at det har skjedd noe med tiden:

- Tanken er at evigheten har begynt. Det er det som har forandret seg. Framtiden har forsvunnet og evigheten har begynt. Så det du kalte politikk, har blitt det du kalte religion, i den forstand at den forvalter det uforanderlige. Og venter på udødeligheten.
- Udødeligheten?
- Ja. Det er jo ikke lenger bare kirken som snakker om evig liv. Vitenskapen gjør det også.
- Dette vil jeg gjerne lese i ro og mak, Lisa, sa jeg. – Men nå må jeg få kjøpt den presangen til pappa litt fort ... (Knausgård 2021, 465)

Enhver Knausgård-leser vil kjenne igjen vekslingen mellom det filosofiske og det dagligdagse. I «Evighetsulvene» knyttes dagens transhumanistiske bevegelse historisk sammen med den utopiske søkningen etter en «biologisk sosialisme» i Sovjet-tiden. Ifølge denne tenkningen er evigheten er tiden uten død. «Vi er alle ulver fra evighetens skog», sitatet som har gitt romanen dens tittel, viser til at mennesket kommer fra evigheten – og søker tilbake mot evigheten.

I en samtale med den gamle studievenninnen Vasilisa, i det de begge ser stjernen for første gang, nevner Alevtina at hun får følelsen av at stjernen betyr noe. Vasilisa spør så om Alevtina er tilbake i biosemiotikken – og derfra streifer samtalen videre inn på en av de tidlige biosemiotikerne, Alexej Sharov, som nå arbeider ved The

National Institute of Ageing i Baltimore.³⁶ Sharov er bindeleddet mellom biosemiotikken og døden i Morgenstjernen-komplekset.

Kristian Hadeland bærer med seg døden i navnet: Hades' land (Gedin & Knausgård u.å.). Videre starter *Nattskolen* med at Kristian forteller at han skal begå selvmord, og fortellingen om Kristians suksess som fotograf, transponert på fortellingen om oppsetningen av Christopher Marlowes *Doktor Faustus*, peker tydelig i retning av undergrunn og død (Knausgård 2023). Som et siste element er det Kristian som Kathrine begraver i en ellers tom kirke i *Morgenstjernen* (Knausgård 2020, 200–210). Kraglund (2024) knytter tematikkene i *Nattskolen* og *Ulvene fra evighetens skog* sammen til at udødeligheten blir et diabolisk prosjekt.

I *Arendal* har Syvert (den eldre) visjoner inn i en parallell virkelighet i det han temmelig full kommer inn i en liten kirke midt på natta (etter å ha kjørt bil ute på havisen). Her treffer han på en forsamling av swedenborgianere. Sentralt i swedenborgianismen står tenkningen om direkte og personlig kontakt med en åndelig sfære (Williams-Hogan, 2016). Under en seanse ser han et bilde av en bil nede i et vann i et syn (Knausgård 2024a, 177). Synet minner veldig om hvordan Helge i *Det tredje riket* beskriver at han finner Syverts bil i 1977 da Syvert druknet (Knausgård 2022, 121).

Både med Josteins vandring i dødsriket og med Hades innfører Knausgård åpenbart ikke-kristne elementer. Elven Leite som Jostein drikker av og mister hukommelsen, en ferje og en bro over til de dødes land fra det landskapet Jostein beveger seg peker åpenbart mot gresk mytologi. Når Jostein bevitner en begravelse, forsvinner all tvil om at det kan dreie seg om noe annet enn en vikingbegravelse, i det en deltager utbryter:

Tvi at hánum fylgja
tveir ambáttir
Tvi at hánum fylgja
tveir hestr (Knausgård 2020, 606–607)³⁷

Riktignok finnes det kristne forestillinger om ulike venteværelser før de døde ankommer himmelen, og det er ingen strengt nødvendig grunn til at vikinger ukjent

---

³⁶ Sharovs mest spektakulære bidrag er at livet oppsto for 9,7 milliarder år siden (Sharov 2006; Sharov og Gordon 2013), altså at livet er dobbelt så gammelt som jordkloden. En av fagfellene som vurderte 2006-artikkelen skrev “This paper is an example of how not to analyze data” (Sharov 2006, 8). Forklaringen til Sharov er panspermisk, altså at liv i form av bakterier eller virus skal ha kommet til jorden med en meteoritt eller på annen måte.

³⁷ «To trellkvinner skal følge ham, to hester skal følge ham.»

med Gud og Jesu død skulle være utestengt fra dette venteværelset – eller helvetet (Le Goff 1981). Denne scenen med en blanding av gresk og norrøn mytologi utgjør et brudd med tidens retning eller åpner opp for at rommet kan ha flere dimensjoner av virkelighet. Dermed er det fristende å tenke at Knausgård ser for seg en form for multiversvirkelighet, altså at flere forskjellige virkeligheter finnes sammen med hverandre eller parallelt til hverandre. En slik multiversvirkelighet kan også kaste lys over Syvert den eldres syner i *Arendal* (Knausgård 2024a).

Fellesskapet mellom levende og døde er delvis bygd på de eldre russiske tenkerne, delvis på litteratur og delvis på religiøse og mytologiske kilder. Et slikt sammensatt fellesskap av kunnskaper tyder på en mer fantasifull innretning mot naturpolitikk, ifølge Dryzeks (2013) oppdeling.

De gales fellesskap

I sjette bind av *Min kamp* har Knausgård noen refleksjoner omkring mening, og i den sammenhengen trekker han inn stjernen:

Men hva er det gåtefulle? Det er det som ikke lar seg forstå. Men hva er det å forstå? «Forstår» vi en stein? «Forstår» vi en stjerne? «Forstår» vi vann? [...] Men det den er, i seg selv, har vi ingen begreper som kan røre ved. «Det», kan vi si. «Det er en stein.» «Det er en stjerne.» «Det er vann.» «Det er jeg.» [...]

Stjerner er lys i mørket, lys er ord, ord er Gud (Knausgård 2012, 455–457)

Stjernen er med andre ord noe vi må forstå ved hjelp av de øvrige ressursene som ligger rundt oss. I *Morgenstjernen* kommer den nye stjernen til syne en god stund etter mørkets frembrudd i andre halvdel av august, og følges av en intens varme. Alle hovedpersonene i *Morgenstjernen*, Arne, Egil, Kathrine, Emil, Solveig, Iselin, Jostein og Turid, oppdager den på samme tid. Det er Egil som navngir den nye stjernen med henvisning til Åp 22,16 og Jes 14,12:

Stjerna lyste fortsatt i nord. Sjøl nå, på morgenen med sola oppe.

Da måtte den være sterk. Eller nærme.

Jeg er den klare morgenstjerne hadde Jesus sagt.

Men hos Jesaja var morgenstjerna Djevelen (Knausgård 2020, 379)

Den naturalistiske forklaringen som opptrer flere steder i *Morgenstjernen*, er at det dreier seg om en komet eller en supernova, altså en eksploderende stjerne. Det vir-

kelig annerledes finner sted på institusjonen for personer med ulike psykiske utviklingshemninger der Turid jobber. Den natten stjernen kommer til syne, mener pasienten Karl Frode at djevelen er utenfor vinduet; pasienten Kenneth rømmer ut i skogen, og Turid følger etter og ser vesener lik de Jostein møter på i det hinsidige. Følgelig virker det som om pasientene har en egen tilgang til en parallell virkelighet.

Det skjer allikevel en utvikling gjennom de tre første bøkene, for i *Ulvne fra evighetens skog* sier Joar, hovedpersonen og Syverts lillebror, om stjerna:

- [Joar] Det finnes ingen forklaring. Ingen vet hva det er for noe. Da er det bare en måte å forstå det på.
  - [Syvert] Og det er?
  - Det er et mirakel.
- Nå var det jeg som lo.
- Trodde du var en vitenskapsmann?
  - Jeg er det. (Knausgård 2021, 749)

Joar er både mer følsom og mer intelligent enn storebroren Syvert. Han drømmer tidligere i bindet at en fugl flyr ut av moras munn, og av det slutter Joar (feilaktig) at mora skal dø; Joar forstår også lenge før broren at mora har kreft (Knausgård 2021, 28 og 169). Joars drømmer minner om farens i *Arendal* (Knausgård, 2024a).

Vel hjemme fra en reise til Russland for å treffe sin til da ukjente halvsøster ringer Syvert til Roar i *Det tredje riket*. Snarere enn å høre om halvsøsteren, ønsker Joar å sjekke med Syvert om han har hatt noen merkelige drømmer i det siste. Joar følger nemlig med på nettsider hvor folk legger ut beskrivelser av egne drømmer, og han har notert at disse drømmene har «forandret seg de siste dagene. Det er bemerkelsesverdig. Og ikke bare det. De drømmene de beskriver, ligner de jeg har» (Knausgård 2022, 355).

I *Det tredje riket* følger leseren Toves tilbakeblikk til dagene før stjernen kommer. Hun blir stadig mer manisk, og en natt kommer et vesen som delvis har tatt sønnen Hemings kropp, inn til henne:

Jeg lukket øynene.

Da jeg åpnet dem igjen, var han på vei over gulvet, liksom rykkvis, mykt og stivt på én gang. Han bøyde seg ned, la en sovende kattunge i håndflaten.

– Hva vil du meg?

Han vendte på hodet, stort og tungt, ansiktet rått, som om det ikke var helt ferdig.

Reiste seg som et dyr.

– Om to dager kommer en stjerne til å stige opp på himmelen. Portene til dødsriket vil åpne seg. Du vil se det som ingen andre kan se. Det er vår gave til deg.

Han stod ved siden av meg, hånden med katten utstrakt. (Knausgård 2022, 421)

Knausgård knytter stjerna til galskap i flere scener. Martins elev, Gudrun, har heftige mareritt. Martin får tilsendt en film av Gudrun som i søvnen kaster seg rundt og skriker *Amini shamini*, som Martin finner ut at er persisk for «trofast, lojal, helhjertet» og hindi for «himmelske stjerne» (Knausgård 2022, 104). En liknende scene finnes mot slutten av *Det tredje riket*, der det fjerde bandmedlemmet, Jesper, går inn til Tove, som er innlagt for en uspesifisert mani. Jesper forteller at han har «en siste hilsen» til Tove. Tove undrer på fra hvem, og Jesper svarer «Han drar nå, sammen med sine. Han sier farvel til deg, og han sier at din oppgave vil vise seg for deg» (Knausgård 2022, 483). Deretter slukker stjernen.

Religionsviteren Courtney Bender (2022, 24–27) trekker frem hvordan Karl Ove i *Min kamp* opplever personer med utviklingshemninger som en utfordring for sitt ønske om å være god, siden Karl Ove føler forakt for alt de foretar seg fordi de i hans øyne utelukket hermet den «normale» verdenen: «Alt lignet på verden slik den var, men all mening var tatt ut av den, og det som sto tilbake da, var en parodi, en travesti, noe groteskt og ondt» (Knausgård 2009b, 336). Bender foreslår at det som utfordrer Karl Ove, er skillet mellom hans egen og pasientenes erfaringsverden.

Galskap – eller psykisk sykdom – som innsiktskilde står i skarp kontrast til den øvrige ekspertbaserte kunnskapen som karakterene i romanserien benytter seg av ved enhver anledning. Samtidig er det noe underlig romantisk over forestillingen om at de psykisk syke har en egen kobling seg imellom og til det mer-enn-menneskelige. Hvis vi ser på Foucaults (1977) inndelinger, er det en tydelig forskjell mellom Turids

pasienter på den ene siden og Tove og Jesper, det overlevende bandmedlemmet, på den andre siden. Pasientene på institusjonen vil falle inn under det Foucault identifiserer historisk som *démence*, altså «simple envers de la raison et contingence pure de l'esprit» (1977, 270). En inversjon av normaliteten, med andre ord, og en som bare lar seg observere og forstås ved at den ikke lar seg positivt forstå: «la non-raison comme présence qu'on perçoit dans ce qu'elle a de concret, mais qu'on ne peut pas assigner dans ce qu'elle a de positif» (1977, 276), men uten å være knyttet til observerbare sykdomstegn som feber eller komme av en mangel på intelligens. Derimot er tydelig Tove bipolar, eller manisk-melankolsk i Foucaults historiske taksonomi, der manien er intensitet og melankolien er tilbaketrukkethet. Derimot virker det som Jesper bare har blitt livredd, men samtidig har han fått kontakt med morgenstjernens beskjeder og univers. En slik kontakt har også Tove og Turids pasienter fått. Det er vanskelig å forstå denne narrative bruken av psykiske lidelser på annen måte enn at de syke er grunnleggende forskjellige fra de friske. De syke har tilgang til andre sfærer enn de friske. Denne tilgangen kan også friske ha, men da i drømme eller koma, slik det kommer frem i fortellingene fra Joar og fortellingen om Jostein.

Når Morgenstjernen handler om psykisk syke eller psykiske funksjonshemminger, er det altså ikke noen eksperter eller noe mytisk belegg inne i bildet. Her handler det stort sett om personlige møter og erfaringer.

Hvilken politikk?

Disse tre fellesskapene – alt levende, levende og døde, de gale – er ikke gjensidig utelukkende kategorier. Det er i det hele tatt få fellesskap og politiske sammenslutninger som er gjensidig utelukkende. (Det er vel nesten kun norske religioner og livssyn som på grunn av finansieringen opererer med slik eksklusivitet.)

Som Ingrid Vik, Anne Stensvold og Christian Moe (2013) påpekte, består kampen om kvinnekroppen i at konservative ideologer støvsuger de biologiske, kulturelle og politiske sfærene etter poenger. Valget av kunnskapstyper er også politiske valg. Kunnskapen Knausgård trekker veksler på, er åpenbart eklektisk og muligens også usystematisk. Det kan ha en viss interesse at forholdet mellom alt levende belyses av filosofer og naturvitenskapelige forskere, mens forholdet mellom levende og døde belyses fra mange retninger, men psykiske utviklingshemninger eller sykdommer kun knyttes til erfaringer. Knausgårds romansyklus gir altså ikke disse kollektivene én tydelig forankring, og lar seg dermed ikke klart plassere i Dryzeks inndeling.

Knausgård befinner seg på den prosaiske siden av Dryzeks inndeling når han tegner opp et fellesskap mellom alt levende. Samtidig oppretter jo bøkene klart nye kollektiver mellom levende og døde ut fra et mangslungent grunnlag som peker i en mer fantasifull retning. Unntaket er de psykisk utviklingshemmede. I denne forbindelsen kan man dra veksler på Benders (2022) forslag om å lese erfaringsbasert frustrasjon på den ene siden og meningssøken på den andre siden, som bakgrunn for Knausgårds reaksjon på nevrodiversitet.

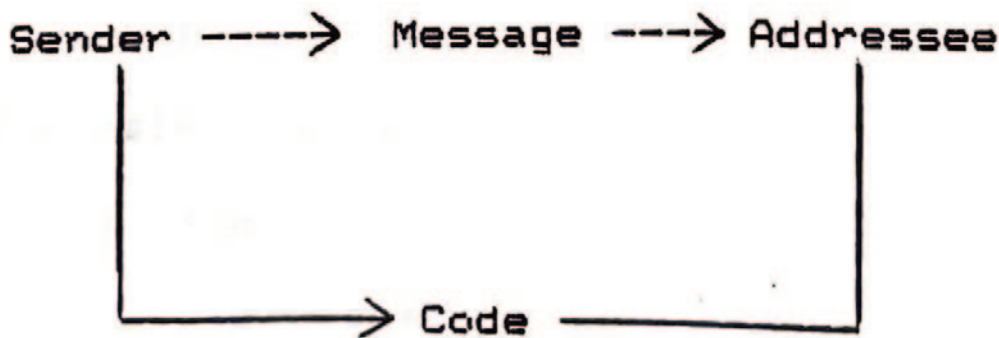
Flere fremhever Knausgårds romanserie som kritisk mot samtiden, materialisme, sivilisasjon osv., og for et nytt og annerledes forhold til natur og klima (Kraglund 2023; Mjaaland 2023; Vårvik-Lea 2023). Selv synes jeg det er vanskelig å se noen klare tegn på at Knausgård skriver kritisk om en industrialistisk logikk. Riktignok får Syvert skjenn av Alevtina for å ha oljeakser, men hans reaksjon er å kjøpe en seilbåt for gevinsten (Knausgård 2022, 375). Videre er det vanskelig å lese Arne, Solveig, Jostein, Trude eller noen andre som i opposisjon til de rådende industrialiserte løsningene.

Fellesskapene i Morgenstjernen-serien er basert på tegn. Ifølge de grunnleggende biosemiotiske postulatene kan ikke morgenstjernen ha noen innvirkning på livet på jorden gjennom tegn siden det kun er det levende livet som er tegnskapende.³⁸ For at det skal være en sammenheng mellom stjernen og endringen i livene, må verdensbildet snarere være pansemiotisk (at alt i verden er tegn og kommuniserer, jfr. Nöth 1990, 81) eller basert på analogier. Den pansemiotiske hypotesen styrkes av at noe ikke-levende, stjernen, påvirker alt ikke-levende. Den analogiske hypotesen styrkes av at en forskyvning på ett felt, stjernen, får konsekvenser for alle øvrige forhold i kosmos.

Anne Stensvold (1986, 8–9) forklarer semiotikk med de følgende fire elementene: Avsender, budskap, mottaker og kode. Budskapet er den materielle formen, mens koden er meningssystemet som er etablert mellom mottaker og avsender.

---

³⁸ Det er vel stjernens status som skaper størst vanskeligheter for Vårvik-Leas (2023) hypotese om vitalisme som verdensbilde i *Morgenstjernen*, siden vitalisme nettopp handler om det levende og *livskraften*, og stjernen vanskelig kan sies å være levende, selv om Jesper faktisk sier «Han drar nå, sammen med sine. Han sier farvel til deg, og han sier at din oppgave vil vise seg for deg» (Knausgård 2022, 483). Dette siste tyder på at vitalismeargumentet kan tilføre lesningen en dimensjon.

Figur 1 Hentet fra Stensvold (1986, 8–9).

Pansemiotikken må følgelig omfatte og inkludere biosemiotikken som figurerer i *Ulvne fra evighetens skog*. Samtidig er vi da inne i Peirces univers, som karakteren Helge er inspirert av og argumenterer for (Knausgård 2020, 489–490). Det følgende sitatet tas ofte til inntekt for at også den fysiske og materielle (ikke-levende) verden består av tegn:

It seems a strange thing, when one comes to ponder over it, that a sign should leave its interpreter to supply a part of its meaning; but the explanation of the phenomenon lies in the fact that the entire universe,—not merely the universe of existents, but all that wider universe, embracing the universe of existents as a part, the universe which we are all accustomed to refer to as “the truth,”—that all this universe is perfused with signs, if it is not composed exclusively of signs. (Peirce 2001, 394)

Det er fullt ut mulig å tenke med Peirce og Helge (og muligens Knausgård) at karakterenes manglende evne til å forstå stjernen er nært knyttet sammen med deres overraskelse over at underlige vesener kommer til syne, at krabbene går på land og at ingen lenger dør. Samtidig passer også forestillingen om en forskyvning i ordenen i kosmos med et analogisk verdensbilde. Videre virker selve den narrative strukturen i første og tredje bok som et forsøk på å uttrykke en form for balanse og likevekt. Allikevel vil jeg primært argumentere for at det beste verdensbildet for å forstå Morgenstjernen-serien er det pansemiotiske, på grunn av fellesskapene som jeg har identifisert. Disse fellesskapene ville stått i tydeligere opposisjon til hverandre og hatt samme epistemiske forankring i et analogistisk verdensbilde.

Pansemiotikkens grunnlag er særs likt Descolas (2019) begrep om animisme fordi den indre likheten består i at alt produserer tegn. Pansemiotikken omfatter både en

fortolkende vitenskap og en lovmessighetssøkende vitenskap siden den søker både å gjøre rede for mening (fortolkning) og tegn (lovmessighet) og relasjonene mellom disse. Pansemiotikken begrenser ikke tegnproduksjon til levende enheter.

Ifølge den grunnleggende tenkningen om tegn hos Ferdinand de Saussure (1971) forener tegnet et begrep og et lyd-bilde, men han fremhever at det ikke er noen nødvendig forbindelse mellom disse to – og i hvert fall ikke noen nødvendig forbindelse til referenten. Allikevel, som Claude Lévi-Strauss og andre etterfølgere har benyttet seg av, er det et system av sammenhenger og forskjeller i ethvert språk- eller kultursystem som gir mening. Evnen til å forstå må da både være knyttet til evnen til å gjenkjenne noe som et tegn (lyd-bilde hos Saussure i menneskespråkene) og å knytte dette til rett begrep.

I Morgenstjerne-syklusen er tegnene tydelige, men personene i romanen har ikke tilgang til språkssystemet; de har bare ikke lært det – eller det er glemt. Leseren, derimot, blir presentert for sammenhenger mellom den nye stjernen, dyrene og (ikke-)død. Heller ikke leseren forstår helt hva disse sammenhengene skal være, men jeg har i det minste forsøkt å si noe om hvordan de kan forstås. At utenforstående ikke har tilgang til innsiden av et semiotisk system kommer tydelig frem i Stensvolds studie av messen som et semiotisk system: «We may say that the theological interpretation of worship views God as actually present in the ritual» (1986, 5). De som ikke er innviet i kristen teologi, kan ikke forstå at Gud skal kunne være til stede.

Forestillingen om at alt levende deler et indre gjennom evnen til kommunikasjon, er som nevnt animistisk i Descolas taksonomi. Den ytre faktiske kommunikasjonen avhenger av hva den talende trenger å si og hvem den trenger å snakke med. Hvis vi legger til grunn Arne Johan Vetlesens (2015) fortelling om sønnens utvikling fra denne var tre til seks år gammel, åpner Knausgårds posisjon her for en annerledes etikk. Vetlesen forteller om sønnens vane med å hilse på trærne han kjente, som han sluttet med da han var blitt sosialisert til å ikke hilse på trær som seksåring. Denne prosessen betegner Vetlesen (2015, 75) som *kulturell avlæring* av en *praktiserende panpsykist*. Panpsykismen vektlegger at alt har bevissthet og at bevisstheten er en del av den materielle verden,³⁹ og den ligger dermed nært både pansemiotikken og animismen i struktur. Ut fra Vetlesens posisjon følger det at et slikt fellesskap også har etiske implikasjoner – og åpner opp for at alt og alle bør få rom for å leve etter egne forutsetninger.

---

³⁹ Se også Mørch (2023) og Vetlesen (2019) for utdyppninger av panpsykisme.

Knausgårds romanserie *Morgenstjernen* er mye mindre beheftet med fortelleren(e)s skam og skyld enn det tilfellet var i *Min kamp*. Fellesskapene er tydelig tegnbaserte fellesskap, og kunnskapen om disse tegnene – og følgelig om fellesskapene – hviler på ulike grunnlag. Fagekspertisen snakker om det levende, fellesskapene mellom levende og døde er eklektisk bygd opp med mytologi, egne erfaringer og vitenskap, mens de gales fellesskap utelukkende er hentet fra ulike erfaringer med og hos pasientene. Så hva da med politikken i *Morgenstjernen*? Joshua Dublers (2022) karakterisering av Knausgård som en uavhengig og estetisk orientert politisk person synes å resonnerer godt også med det mangfoldet av diskurser eller verdener som brukes for å etablere de ulike fellesskapene. Kerstin Ekman (1999, 2002, 2004, 2021) har en annen tilnærming der hun lar folkelige erfaringer og praksis spille en større rolle i bøkene, og det er enkelt å plassere henne inn i den fantasifulle delen av Dryzeks inndeling. Videre har Ekman også en tydelig kritisk og feministisk innstilling som peker i retning av noe grønt. *Morgenstjernen*, derimot, forblir ambivalent mellom det prosaiske og det fantasifulle.

Hvis vi som lesere legger til grunn at handlingens enhet er sentral for verket, bør opprinnelsen til alle disse nye fenomenene kunne rammes inn av noe tilnærmet koherent. Denne koherensen bør da omfatte de ulike elementene med en ny stjerne, dyrenes endrede oppførsel, fraværet av død (og muligens de dødes tilbakekomst) og sammenhengen mellom disse. Disse kollektivene og sammenhengene er, iøynefallende nok, tidvis innhyllet i et kristent apokalyptisk-mystisk språk, som i tittelen på romansyklusen. Samtidig forblir det utydelig om de faktiske kollektivene strekker seg ut over fellesskapet mellom døde og levende mennesker. Spesielt med *Nattskolen*, og til en viss grad med *Arendal*, beveger Knausgård seg vekk fra det fellesskapet mellom sopp, trær og mennesker som delvis skisseres med i *Ulvne fra evighetens skog* og det mellom universet, dyr og mennesker i *Morgenstjernen* og *Det tredje riket*. Hvervens (2025) konkluderende betraktninger peker i retning av at *Morgenstjernen*-serien snarere beveger seg mot mystikken enn mot politikken. Mystikken baserer seg på et annet kunnskapsregime enn etablert akademisk ekspertise.

Konklusjon

Hva hviler de virkelig store beslutningene våre på? Anne Stensvold har vist hvordan kulturelle fortellinger og forestillinger om kvinnen og kvinnekroppen har gitt sterke føringer på vitenskapen om kvinnen og kvinnekroppen.⁴⁰ Disse har deretter fått ty-

---

⁴⁰ Det ville selvfølgelig vært interessant å gå videre inn i Stensvolds vitenskapsfilosofiske prosjekt og sett hen-

delige politiske konsekvenser. Videre har Stensvold vist at forestillingene endrer seg gjennom fortellinger og praksiser. Dermed er det sentralt å være åpen for å undersøke hva som formidles og hvordan i nye fortellinger og undersøke spenninger i struktur, troper og figurer. Når Stensvold avslutter med «Even a biological phenomenon like pregnancy is culturally construed» (2015, 185), kan det være viktig å nærme seg hva hun legger i dette kritiske perspektivet. Slik jeg leser henne, er det de teknisk-materielle kulturelle betingelsene som skaper rom for endret forståelse, slik som poenget om at surrogati ble muliggjort av å se på kroppen som en maskin (Stensvold 2015, 177), med påfølgende regulering og praksis. Dette nivået er det samme som jeg har analysert over: Hvordan blir samfunnets grunnleggende bestanddeler konstituert. Samtidig åpner Stensvold for at vitenskapen kan ta egne veier, som i oppdagelsen av kvinners egg i 1827 av Karl Ernst von Baer (Stensvold 2015, 103–104). Her argumenterer hun for at denne oppdagelsen ledet (utilsiktet) til kvinners frigjøring i det 19. århundre. Her er det snarere snakk om de politiske effektene av nye oppdagelser, mens i surrogatieksempelen var det hvordan nye oppdagelser er en virkning av verdensbilder.

I tegneserien *Petit traité d'écologie sauvage* forteller Alessandro Pignocchi (2023) at EU vedtar å legge til grunn Achuar-folkets verdenssyn for all politikk. Det blir selvfølgelig en herlig absurd virkelighet der høydepunktet, etter mitt syn, er Jivaro-antropologen som henger utenfor Café de la Gare i Bois-le-Roi, en særslapp forstad til Paris. Slike fortellinger skaper ikke i seg selv noen endringer, men de plasserer de kulturelle hovedfortellingene i et nytt lys. Alle som leser *Petit traité d'écologie sauvage* eller Morgenstjernen-serien vil måtte plassere egne erfaringer og øvrige fortellinger opp mot disse. Det er åpenbart at menneskenes behandling av det vi pleier å oppsummere med «klima og miljø», men som handler om Livet, må endres (bevisst passivform).

Stensvolds bidrag til å forstå slike endringer, er blant annet å peke på deres ubestemtethet og ubestemmelighet: Nye grunnleggende enheter (og klassifikasjonssystemer) er en viktig drivkraft, men samtidig er også disse innvevd i en særsl kaotisk årsak-virkning-prosess.

---

nes tesar opp mot David Bloor og andres versjon av *the strong programme* som hevder at all vitenskap er sosialt konstruert. Bloors vitenskapskritikk vil nok resonnerer med aspekter ved Stensvolds tilnærming, som når Bloor skriver «In order to understand the forces producing this strange feature [that science should not be investigated by science] in our cultural attitudes it will be necessary to develop a theory about the origin and nature of our feelings about science. To do this I shall appeal to Durkheim's 'The Elementary Forms of the Religious Life' (1915) The theory that I shall advance will depend on an analogy between science and religion.» (Bloor, 1991, s. 46).

Omgivelsene og økosystemene kan sies å ha til felles med graven at de utgjør betingelsene for menneskets overlevelse. Som Ghosh (2016) poengterer, er det vanskelig for forfattere å beskrive natur- og klimakrisen siden alt de skriver er del av språket og forestillingene som har skapt disse krisene. Knausgårds verk er et forsøk, mener jeg, på å utforske mulige nye fellesskap mellom alt som finnes og har funnes, med en spesiell plass for de som forstår verden på en annen måte enn oss andre. Allikevel trekker fortellingene og forestillingenes påkallelse av ulike virkelige eksperter og akademikere i retning av en opprettholdelse av status quo.

Primærkilder

- Knausgård, K. O. (2004). *En tid for alt*. Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2009a). *Min kamp* (2). Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2009b). *Min kamp* (5). Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2012). *Min kamp* (6). Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2017). *Så mye lengsel på så liten flate: En bok om Edvard Munchs bilder* (1. opplag). Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2020). *Morgenstjernen: Roman*. Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2021). *Ulvne fra evighetens skog: Roman*. Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2022). *Det tredje riket: Roman*. Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2023). *Nattskolen: Roman*. Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2024a). *Arendal: Roman*. Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2024b). *Kjøttets ingeniører: Tekster 2018-2024*. Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (med Gill, S.). (2019). *Fuglene under himmelen*. Forlaget Oktober.

Sekundærkilder

- Barbieri, M. 2008. «What is Biosemiotics?» *Biosemiotics* 1 (1): 1–3.
<https://doi.org/10.1007/s12304-008-9009-1>.
- Bender, C. 2022. «Keeping It All at Bay.» I *The Abyss or Life Is Simple: Reading Knausgaard Writing Religion*, redigert av C. Bender, J. Biles, L. Carlson, J. Dubler, H. C. Garvey, W. F. Sullivan og E. Thorstensen, 23–35. University of Chicago Press.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226821337.003.0002>.
- Bloor, D. 1991. *Knowledge and Social Imagery*. University of Chicago Press.
- Borchert, T., J. P. Waterman og R. Elsäßer, red. 2013. *The Book of Miracles: Facsimile of the Augsburg Manuscript from the Collection of Mickey Cartin* ([Reproduction en facsimilé]). Taschen.
- Carlson, L. 2022. «Aesthetics of an Abused Child.» I *The Abyss or Life Is Simple: Reading Knausgaard Writing Religion*, redigert av C. Bender, J. Biles, L. Carlson, J. Dubler, H. C. Garvey, W. F. Sullivan og E. Thorstensen, 57–74. University of Chicago Press.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226821337.003.0002>.
- Descola, P. 2019. *Une écologie des relations*. CNRS Editions.
- Descola, P. (med M. Sahlins). 2014. *Beyond Nature and Culture*, oversatt av J. Lloyd. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226145006.001.0001>.

- Dryzek, J. S. 2013. *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. Oxford University Press.
- Dubler, J. 2022. «The Knausgaard Swarm.» I *The Abyss or Life Is Simple: Reading Knausgaard Writing Religion*, redigert av C. Bender, J. Biles, L. Carlson, J. Dubler, H. C. Garvey, W. F. Sullivan og E. Thorstensen, 77–99. University of Chicago Press.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226821337.003.0002>.
- Eco, U. 1986. *Art and beauty in the Middle Ages*. Yale University Press.
- Ekman, K. 1999. *Guds barmhertighet*. Bonnier.
- Ekman, K. 2002. *Sista rompan*. Bonnier.
- Ekman, K. 2004. *Skraplotter*. Bonnier.
- Ekman, K. 2021. *Löpa varg: Berättelse* (6. trykning). Bonnier.
- Foucault, M. 1977. *Histoire de la folie à l'âge classique*. Gallimard.
- Gedin, J. og K. O. Knausgård. u.å. «Kunstens pris: Karl Ove Knausgård og Jessica Gedin». Podkast. Hentet 5. november 2023. <https://podcasts.apple.com/no/podcast/kunstens-pris-karl-ove-knausg%C3%A5rd-og-jessica-gedin/id1172303725?i=1000633721448>
- Ghosh, A. 2016. *The Great Derangement: Climate Change and the Unthinkable*. University of Chicago Press.
- Harriss, M. C. 2022. «Shaping our ends.» I *The Abyss or Life Is Simple: Reading Knausgaard Writing Religion*, redigert av C. Bender, J. Biles, L. Carlson, J. Dubler, H. C. Garvey, W. F. Sullivan og E. Thorstensen, 169–181. University of Chicago Press.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226821337.003.0008>
- Hverven, T. E. 2025. «In and Out of Religion: Knausgaard as Arch-Protestant.» I *Knausgaard in context*, redigert av I. B. Neumann, 76–103. Scandinavian University Press.
<https://doi.org/10.18261/9788215068916-25-04>.
- Häggglund, M. 2019. *This Life: Secular Faith and Spiritual Freedom*. Pantheon.
- Jensen, H. J. L. 2021. «Virkeligheter og religionshistorie: En introduktion til ontologier ifølge Philippe Descola.» *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 71: artikkel 71.
<https://doi.org/10.7146/rt.v0i71.127008>.
- Kraglund, R. A. 2022. «Morgenstjernens apokalypse: Science fiction, dommedag og Karl Ove Knausgård.» *Nordlit* 49: 1–17. <https://doi.org/10.7557/13.6514>.
- Kraglund, R. A. 2023. «'Ulvetid, stormtid til verden ender': Karl Ove Knausgårds Morgenstjerne-serie fra et planetært perspektiv.» *Passage – Tidsskrift for litteratur og kritik* 38 (90): artikkel 90. <https://doi.org/10.7146/pas.v38i90.143014>.
- Kraglund, R. A. 2024. «Åh, kom hid, oh Satan! Selvmordet og djævelpagten som motiv i Karl Ove Knausgårds *Nattskolen*.» *Nordlit* 52: 23–33. <https://doi.org/10.7557/13.6546>.
- Le Goff, J. 1981. *La naissance du Purgatoire*. Gallimard.
- Mjaaland, M. T. 2021. «Ecophilosophy and the Ambivalence of Nature: Kierkegaard and Knausgård on Lilies, Birds and Being.» *Kierkegaard Studies* 26 (1): 325–350.
<https://doi.org/10.1515/kierke-2021-0014>.
- Mjaaland, M. T. (2023). «Menneskets tidsalder – Guds død. Tidens tegn tydet av Knausgård, Tiller, Nietzsche og Kierkegaard.» I *Naturen som gave?*, redigert av K. Leganger Iversen M. T. Mjaaland og E. Oxfeldt, 31–51. Universitetsforlaget.
<https://doi.org/10.18261/9788215064574-2023-01>.
- Moretti, F., red.. 2007. *The Novel, Volume 1: History, Geography, and Culture*. Princeton University Press.
- Mørch, H. H. 2023. «Non-physicalist Theories of Consciousness.» *Elements in Philosophy of Mind*. <https://doi.org/10.1017/9781009317344>.

- Nagel, T. 2012. *Mind and Cosmos: Why the Materialist neo-Darwinian Conception of Nature is Almost Certainly False*. Oxford University Press.
- Norton, M. 2024. *The Tame and the Wild: People and Animals After 1492*. Harvard University Press.
- Nussbaum, M. 1985. «'Finely Aware and Richly Responsible': Moral Attention and the Moral Task of Literature.» *The Journal of Philosophy* 82 (10): 516–529. <https://doi.org/10.2307/2026358>.
- Nöth, W. 1990. *Handbook of Semiotics*. Rev. utg. Indiana University Press.
- Parrique, T. 2022. *Ralentir ou périr: L'économie de la décroissance*. Seuil.
- Peirce, C. S. 1935. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volumes V and VI: Pragmatism and Pragmaticism and Scientific Metaphysics*, redigert av C. Hartshorne og P. Weiss. Belknap Press.
- Peirce, C. S. 2001. *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings, Vol. 2: (1893–1913)*, redigert av Nathan Houser. Indiana University Press.
- Pignocchi, A. 2023. *Petit traité d'écologie sauvage: Intégrale*. Steinkis.
- Saussure, F. de. 1971. *Cours de linguistique générale*, redigert av C. Bally, A. Sechehaye og Albert Riedlinger. Payot.
- Schultheiss, H. T. 2023. *Knausgårds åpenbaring: En tematisk litterær analyse av kristne forestillinger og apokalyptikk i Morgenstjernen (2020)*. Masteroppgave, Universitetet i Bergen. <http://hdl.handle.net/11250/3071682>.
- Sharov, A. A. 2006. «Genome Increase as a Clock for the Origin and Evolution of Life.» *Biology Direct* 1 (1): 17. <https://doi.org/10.1186/1745-6150-1-17>.
- Sharov, A. A. og R. Gordon. 2013. *Life Before Earth* (arXiv:1304.3381; Versjon 1). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1304.3381>
- Smith, J. Z. 1972. «I Am a Parrot (Red).» *History of Religions* 11 (4): 391–413.
- Stensvold, A. 1986. *Sacred Communication: A Semiotic Analysis of the Mass*. Hovedoppgave i religionshistorie, Universitetet i Oslo.
- Stensvold, A. 2007. «Å definere religion.» I *Religion—Et vestlig fenomen?: Om bruk og betydning av religionsbegrepet*, redigert av S. Hjelde & O. Krogseth, 52–64. Gyldendal akademisk.
- Stensvold, A. 2015. *A History of Pregnancy in Christianity: From Original Sin to Contemporary Abortion Debates*. 1. utg.. Routledge.
- Sullivan, W. F. 2022. «Angels.» I *The Abyss or Life Is Simple: Reading Knausgaard Writing Religion*, redigert av C. Bender, J. Biles, L. Carlson, J. Dubler, H. C. Garvey, W. F. Sullivan og E. Thorstensen, 105–123. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226821337.003.0002>.
- Thorstensen, E. (1999). «Og du, gamle pave, hvordan kan selv du forsvare å tilbe et esel som gud?»: *En lesning av dårefestens eselliturgi*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo. <https://www.duo.uio.no/handle/10852/23998>.
- Thorstensen, E. 2022. «Love Tears.» I *The Abyss or Life Is Simple: Reading Knausgaard Writing Religion*, redigert av C. Bender, J. Biles, L. Carlson, J. Dubler, H. C. Garvey, W. F. Sullivan og E. Thorstensen, 39–56. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226821337-003>.
- Vetlesen, A. J. 2015. *The denial of nature: Environmental philosophy in the era of global capitalism*. Routledge.
- Vetlesen, A. J. 2019. *Cosmologies of the Anthropocene: Panpsychism, animism, and the limits of posthumanism* (1 [edition]). Routledge, Taylor & Francis Group.

- Vik, I., A. Stensvold, A. og C. Moe. 2013. *Lobbying for Faith and Family: A Study of Religious NGOs at the United Nations*. Norwegian Agency for Development Cooperation og Scan-team.
- Vårvik-Lea, L. 2023. «For hvis de døde lever videre»: *En analyse av vitalisme i Morgenstjernen av Karl Ove Knausgård*. Masteroppgave, Universitetet i Stavanger Institutt for kultur- og språkvitenskap.
- Williams-Hogan, J. 2016. «Swedenborgianism.» I *Western Esotericism in Scandinavia*, redigert av H. Bogdan og O. Hammer, 534–553). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004325968_068.

Abstract

The *Morgenstjernen* series by Karl Ove Knausgård employs a religious and metaphysical language and worldview in its narratives about ordinary people and their experiences of a series of abnormal and unexpected events in the world. These events are centered around the emergence of a new star. Based on the idea that political communities are linguistically constituted and grounded in relationships between humans, the more-than-human, and the non-human, this article examines how such communities are created through the text and whether the *Morgenstjernen* series can be understood as a novel series that seeks to explore community across time and space through the use of different sets of knowledge.

Keywords: literature, politics of nature, religion, nature crisis, Knausgård, *Morgenstjernen*